

e-ISSN: 2651-3595

kalemname

Kırıkkale Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

9/17

HAZİRAN 2024

DergiPark
AKADEMİK

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

EBSCOhost

SÖBIAD

Scientific Indexing Services

Academic
Resource
Index
ResearchBib

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

e-ISSN: 2651-3595

Sayı/No:17

Haziran/June 2024

Dergi Eski Adı: Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)

(Eski ad altında yayımlanan sayılar: 2016, Cilt:1 Sayı:1-2; 2017, Cilt:2 Sayı:3-4; 2018, Cilt:3 Sayı:5)

Eski e-ISSN: 2547-9504

Previous Title: The Journal of Kırıkkale Islamic Sciences Faculty

(Year Range of Publication with Former Title: 2016-2018 Vol:1, No:1-Vol: 3, No:5)

Former e-ISSN: 2547-9504

Kapsam: Dinî Araştırmalar-Sosyal Bilimler

Scope: Religious Studies-Social Sciences

Periyot: Yılda 2 Sayı (Haziran & Aralık)

Period: Biannually (June & December)

Yayın Dili: Türkçe, İngilizce, Arapça, Almanca.

Publication Language: Turkish, English, Arabic, German.

Kalemname, yılda iki sayı yayımlanan uluslararası bilimsel ve hakemli bir dergidir.

Kalemname is an international peer-reviewed academic journal published twice a year.

Makaleler; İngilizce-Türkçe başlık, öz (en az 150 kelime), anahtar kelimeler (en az 5 kavram), İngilizce özet (en az 250 kelime) ve İSNAD atıf sistemine uygun olarak hazırlanan kaynakça içerir.

Articles contain an English-Turkish title, an abstract (at least 150 words), keywords (at least 5 concepts), a summary (at least 250 words), and a bibliography prepared with the ISNAD.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences

HANEFÎ FIKHİNİN MÂTURÎDÎ TEFSİRİNE ETKİSİ

Şamil AŞBAY

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslami İlimler Bölümü

Tefsir Anabilim Dalı

PhD Student., Ankara University Graduate School of Social Sciences

Department of Basic Islamic Studies

Ankara, Türkiye.

kafkas23071991@gmail.com

orcid.org/0009-0009-5328-8259

Öz

Mâturîdî, Hanefî fıkıh eğitimi almış ve bu fikhî benimsemiş Semerkantlı bir âlimdir. Onun *Te'vîlâtü'l Kur'ân* adlı tefsirinde benimsediği fikhî anlayış Hanefîliktir. Çalışmamızda Mâturîdî'nin (ö.333) Hanefî fikhından etkilendiği bazı ayet yorumlarını ele aldık. Mâturîdî'nin fikhî meseleleri ayeti yorumlayarak yaşadığı döneme aktardığını göstermeye çalıştık. Çalışmamız neticesinde Mâturîdî'nin ayet yorumları üzerinden Hanefî fıkıh bilgisini yaşadığı döneme aktardığı, yaşadığı toplum ile fikhî bilgileri paylaştığı görülmüştür. Ayrıca çalışmamız müfessirin yaşadığı kültürün ve aldığı eğitimin ayet yorumunu etkilemesine örnek teşkil etmektedir. Yöntem olarak çalışmamızda *Te'vîlâtü'l Kur'ân*'ı kültürel antropolojik okumaya çalışarak; betimleyici ve karşılaştırmalı bir yöntem kullandık.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Mâturîdî, Te'vîlât, Semerkant, Kültürel Antropoloji.

THE INFLUENCE of HANEFİ FİQH on MÂTURÎDÎ'S COMMENTARY

Abstract

Mâturîdî is a scholar from Samarkand who studied and adopted Hanefî fiqh. The understanding he adopted in his commentary called *Ta'wilat al-Qurân* is Hanefism. In our study, we discussed some verse interpretations that Mâturîdî was influenced by Hanefî fiqh. We tried to show that Mâturîdî transferred fiqh issues to the period he lived in through his interpretation of verses. As a result of our work, we saw that Mâturîdî transferred his Hanefî fiqh knowledge to the period he lived in through his interpretation of verses, that is he shared the fiqh knowledge with the society he lived in based on the interpretation of verses. Additionally, our study is an example of how the culture the interpreter lives and the education he receives affect his interpretation of the verses. As a method, we used a descriptive and comparative method in our study to read *Ta'wilat Qur'an* cultural anthropologically.

Keywords: Tafsîr, Mâturîdî, Ta'wilat, Samarkand, Cultural Anthropology.

Giriş

İnsanın yetiştiği ortam, eğitim aldığı yer ya da kişiler, sosyal çevresi; iletişim kurmak istediği metinleri nasıl anladığını etkileyen bir unsurdur. Bu durum müfessir için de geçerlidir. Müfessirin yetiştiği ortam onun Kur'an'ı nasıl anladığını etkilemektedir. Bu hususta ilk müfessirlerden Mukâtil b. Süleyman'ın (ö.150) Fâtır sûresi 13. ayetini¹ yorumlayışının önemli olduğunu düşünmekteyiz. Ayette gece ve gündüzün birbirini takip ederek yörüngelerinde ilerledikleri anlatılmaktadır. Mukâtil bu ayeti yorumlarken gece ile gündüzden herhangi birinin süresinin dokuz saatken diğerinin on beş saat olduğunu belirtmektedir. Yani Mukâtil yaşadığı dönemin coğrafi bilgisini ayetin yorumuna yansıtmiş olarak görünmektedir.² Çünkü Mukâtil bu bilginin doğru/geçerli olduğu coğrafyada yaşamaktadır. Muhtemelen Mukâtil ekvator bölgesinde yaşasaydı gece ve gündüzün süresinin on ikişer saat olduğunu söyleyecekti. Ya da kutup bölgelerine yakın bir yerde yaşasaydı ayet yorumu farklı olacaktı. Mukâtil ayeti yaşadığı coğrafyanın etkisinde yorumlamaktadır. Yaşanan coğrafya ayetin yorumunu etkilemektedir. Tıpkı bu şekilde; yaşanan, üyesi olunan coğrafi bölgenin yorumu etkilemesi gibi müfessirin ait olduğu mezhep de onun yorumlarını etkileyebilmektedir. Biz de çalışmamızda insanın yetiştiği kültürel çevrenin düşünce dünyasına etkisini; Hanefi fikhının Mâturîdî (ö.333) tefsirine yansımaları özelinde örneklemek istiyoruz.

Bir metni; onu oluşturan kültür, çevre, insan gibi unsurlar bağlamında okumak kültürel antropolojik okuma olarak adlandırılmaktadır. Yani bir metni kültürel antropolojik okumak metni kaleme alanın sosyal çevresinin etkilerini metinde aramak olarak tanımlanabilir.³ Örneğin müfessir Hanefi fikh eğitimi almış ya da Hanefi fikhının yaşandığı çevrede yetişmiş ise; ya da i'tizal fikrini benimseyen ya da bu fikri eleştiren bir ortamda yetişmiş ise bu durum onun Kur'an metnini anlayışının nasıllığını etkileyebilecektir. Mâturîdî de Hanefi ekolü benimseyen bir müfessir olduğu için bazı ayet yorumlarında Hanefi fikhına dair bilgiler vermektedir.

Yani yorum sebepsiz yere ortaya çıkan bir olgu değildir. Aksine yorum sosyolojik ve antropolojik ortamlarda meydana gelen bir olgudur. Yorumun sosyolojik ve antropolojik

¹ Geceyi kısaltarak gündüze, gündüzü kısaltarak geceye sokan O'dur.

² Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr*, Müesseset'ü Târîhu'l-Arabi, Lübnan, thk. Abdullah Mahmud Şahhat, 2002. c.4, s.341.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hatice Avcı, *Râzî Tefsirini Kültürel Antropolojik Okuma (Fatıha ve Bakara Sûreleri Örneğinde)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi,2018) s.26. Sıddık Baysal, *Tefsirde Kültürel Antropolojik Yaklaşım*, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 3/2, Ekim/2019, 321.

sebepleri vardır. Bundan dolayı yorumu meydana getiren bireyin ait olduğu kültürel çevre önem arz etmektedir. Çünkü kültür ait olduğu sosyolojik yapının hakikatini temsil etmektedir.⁴ Bu hakikati benimseyen müfessir yapmış olduğu yorumlarda, ait olduğu kültürün unsurlarını hissettirecektir. Bizde bu çalışmada Hanefî fikhının benimsendiği Semerkant'ta yetişen ve Hanefî fikh eğitimi alan Maturîdî'nin bazı ayetlere Hanefî fikh çerçevesinde yüklemiş olduğu anlamları değerlendirmeye çalışacağız.

Bu çalışmada ilk önce Mâturîdî'nin eğitim hayatından ve Hanefîliğin Semerkant kültürü ile ilişkisinden, son olarak da Mâturîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'an* adlı tefsir eserinde Hanefî fikh bağlamında ele aldığı bazı ayetlerin yorumundan ve bu yorumların nasıllığından bahsetmeye çalışacağız.

1. Mâturîdî'nin Eğitim Hayatı

Semerkant bölgesinin idari olarak Abbâsî ve Sâmânîler'e bağlı olduğu bilinmektedir. Üçüncü Abbâsî halifesi Hârûn Reşîd (ö.193/809) döneminde başkadılık uygulaması başlatılmıştır. Bu göreve ilk defa Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinden Ebû Yûsuf atanmıştır.⁵ Bundan dolayı Hanefîlik Abbâsîler'de resmi destek kazanmış bir fikhî ekol hâline gelmiştir. Ayrıca Semerkant bölgesine Ebû Hanîfe ve öğrencileri gidip bu bölgede Hanefîliğin yayılması ile ilgili çalışmalar yapmışlardır.⁶ Çok kültürlü bir yapıya sahip olan Semerkant bölgesinin mensupları da İslam fikhının Hanefî yorumunu kendilerine daha yakın bulmuşlar ve benimsemişlerdir.⁷ Ayrıca Horasan'a bağlı Nisabur'da bir karışıklıktan istifade eden Simcûrîler adlı topluluk Şafîi mezhebine mensup birini kadı olarak atanmasına etkin rol oynamışlardır. Fakat Sâmânî yönetimi bu kadının yerine Hanefî mezhebine mensup bir kadı atamıştır.⁸ Bu örnekler Abbâsî ve Sâmânîler'e bağlı bir bölge olan Maveraünnehir bölgesinde yönetimin fikhî olarak Hanefîliği benimsediğini göstermektedir.

Çalışmamız Mâturîdî'nin mensup olduğu Hanefî mezhebinin görüşlerinin, Mâturîdî'nin tefsirine yansımaları konu edindiği için bu başlık altında onun Hanefîlik ile ilişkisini betimlemek ve özetlemek istiyoruz. Çünkü bize göre insanın almış olduğu eğitim ve içinde

⁴ İbrahim Hilmi Karşlı, *Kadınlara Dair Ayetler Özelinde Tefsir ve Sosyokültürel Çevre İlişkisi*, TDV Yay. Ankara, 2023, s.33-35.

⁵ Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm, *el-Fihrist*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, s.344.

⁶ Şaban Ali Düzgün, *Mâturîdî'nin Düşünce Dünyası*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara, 2018, s.19.

⁷ Düzgün, *Mâturîdî'nin Düşünce Dünyası*, s.18.

⁸ Aydın Usta, *Türkler ve İslamiyet İlk Müslüman Türk Devleti: Sâmânîler*, Yeditepe Yay. İstanbul, 2020, s.163.

bulunduğu kültür onun düşünce dünyasını etkileyebilmektedir. Bize göre bu durum müfessir için de geçerli bir durumdur.

Mâturîdî'nin Hanefilik ile ilişkisini ortaya koyabilmek adına onun ilmî kişiliği hakkında kısaca şu hususlardan bahsedebiliriz. Mâturîdî, Hanefi ekolün görüşlerinin öğretildiği Dâru'l-Cüzcâniye'de eğitim almıştır.⁹ Dâru'l Cüzcâni'ye Semerkant'ta yetişen bilginlerin ders aldığı önemli bir medresedir.¹⁰ Mâturîdî'nin derslerine devam ettiği 4 tane hocası olduğu bilinmektedir.¹¹ Mâturîdî'nin eğitim aldığı hocaların isimleri şunlardır:

- 1.Ebû Nasr Ahmed b. el-Abbas ibn Hüseyin el-İyâdî (ö.?)
2. Ebû Bekr Ahmed b. İshak ibn Salih el-Cüzcânî (ö. ?)

El-Cüzcânî, Hanefi düşüncenin Semerkant'ta gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Ulrich Rudolph'a göre o bir mütekellim değil, fakihtir. Mâturîdî Cüzcâni'den Hanefi fikhını öğrenmiştir.¹² İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e öğrencilik etmiş olan Ebû Süleyman Musa el-Cüzcâni'nin ekolündendir. Mâturîdî bu isimlerin kurduğu Cüzcâniye medresesinde Bağdat'taki felsefi ve kelami düşüncelerden haberdar olmuştur.¹³

- 3.Muhammed b. Mukâtil er-Râzî (ö.248/862)
4. Nusayr b. Yahya el-Belhî (ö.268/881)

Nusayr b. Yahya el-Belhî Hanefi fikh ekolü bilginidir. Hanefi fikhını İmam Mâturîdî'ye öğrettiği tahmin edilmektedir.¹⁴

Mâturîdî'nin eğitim aldığı bu kişiler Hanefi geleneğe mensuptur. Bu kişilerin ders aldıkları hocalar geriye doğru incelendiğinde bu isimlerin Ebû Hanîfe'de (ö.150) birleştiği¹⁵ görülmektedir.¹⁶ Yani Mâturîdî; Hanefi görüşe mensup bilginlerden ders almış, onun fikh

⁹ Sönmez Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdilik*, Otto Yay. Ankara, 2018, s.26-27.

¹⁰ Ebu Muhammed Muhyiddin Abdülkâdir b. Muhammed el-Kureşî el-Mısırî, *Cevâhiru'l Mudiyye*, Abdulfettah Muhammed el-Hulv, Riyad, 1988, c.1, s.185.

¹¹ Talip Özdeş, *İmam Mâturîdî'nin Te'vîlatu Ehlis-sünne Adlı Eserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil ve Tanıtımı*, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi,1997, s.29.

¹² Ulrich, Rudolph. *Mâturîdî Semerkant'ta Ehl-i Sünnet Kelamı*, (çev. Özcan Taşcı), Litera Yay. İstanbul, 2017, s.218-220.

¹³ Sıddık Korkmaz, *İmam Ebû Mansur el-Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri*, Dini Araştırmalar Dergisi, 4/10, (Mayıs-Ağustos 2001), s. 101.

¹⁴ Sıddık Korkmaz, *İmam Ebû Mansur el-Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri*, s.101.

¹⁵ Bu hususa dair detaylı ve teknik bir analiz için bkz. Talip Özdeş, *İmam Mâturîdî'nin Te'vîlatu Ehlis-sünne Adlı Eserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil ve Tanıtımı* s.30-31.

¹⁶ Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî, *İthâfu's-Sadeti'lmuttekîn bi şerhi ihyâ'u ulumu'd-din*, Dâru'l-Kutubu'l İlmiyye, Beyrût, 2005, c.2, s.7. Özdeş, *İmam Mâturîdî'nin Te'vîlatu Ehlis-sünne Adlı Eserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil ve Tanıtımı*, s.30-31. Hüseyin Atay, *Fatih- Süleymaniye Medreseleri Ders*

anlayışını Hanefilik etkilemiştir. Bundan dolayı da Mâturîdî, tefsirinde Hanefî görüşü benimsemiş, fikhî yorumlarını Hanefilik ekseninde yapmıştır.

Mâturîdî'nin yaşadığı şehir olan Semerkant'ta İslam dininin hukuki boyutu Hanefî kültür üzerinden anlaşılmiş ve benimsenmiştir. Semerkant'ta; Hanefî, Şafii, Şia mezhebine ait fıkıh bilginleri bulunmaktadır. Fakat en fazla Hanefî fıkıh bilginleri bulunmaktadır.¹⁷ Hanefî mezhebine ait görüşler bu coğrafyada Ebû Hanîfe'nin vefatından sonra etkisini göstermeye başlamıştır.¹⁸ İlmî anlamda Hanefî mezhebinin Semerkant'ta gelişmeye başlaması Ebû Mukâtil Hafis b. Selm es- Semerkandi (823) ile başlamıştır.¹⁹ Ebû Mukâtil, Semerkant'a Ebû Hanîfe'nin görüşlerini getiren kişi olarak bilinmektedir. Hatta Ebû Hanîfe'ye (ö.150) ait *Âlim ve'l müteallim* adıyla bilinen eserin Ebû Mukâtil tarafından nakledildiği ifade edilmektedir.²⁰ Bu kitabın Semerkant şehrinde irca düşüncesi ile ilgili ilk kitap olabileceği belirtilmektedir.²¹

Hanefiliğin Horasan, Maveraünnehir bölgesinde yer edinmesinin sebeplerinden bir diğeri de Hanefiliğin kökeni olarak bilinen Mürcie'nin bu topraklarda benimsenen tutumudur. Semerkant, Mürcii faaliyetlerin merkezi konumunda bir şehirdir.²² Mürcie bu bölgede yeni Müslüman olan kişilerin haklarını Emeviler'e karşı korumuştur. Çünkü Emeviler mühtedilerden vergi almıştır.²³ Maveraünnehir toplumunun, Müslümanlığı benimsedikten sonra bölgeyi fetheden Müslümanlar tarafından ikinci sınıf insan olarak kabul edildiği bilinmektedir. Mürcii ya da Hanefî görüş bu tutumu yanlış bulmuş ve bölge halkını bu noktada desteklemiştir.²⁴ Bundan dolayı da Hanefilik Maveraünnehir bölgesinde benimsenmiştir.

Mâturîdî'nin Hanefî bilginlerden ders alması, Ebu'l-Muîn en-Nesefî'ye (ö.508) göre insanlar içinde Ebu Hanîfe'nin görüşlerini en iyi bilen kişi olması²⁵, Hanefiliğin öğretildiği Daru'l-Cüzcâniye'de ders almış olması; yetiştiği şehir olan Semerkant'ta Hanefiliğin yaygın

---

Programları ve İcazet-nameler, Vakıf Dergisi, 1981, c.13, s.197-199. Ahmet Ak, *Mâturidiliğin Hanefilik ile İlişkisi*, Milel ve Nihal, 7/2, s226-228.

¹⁷ Osman Aydın, *Semerkant Tarihi Fethinden Samanilerin Yıkılışına Kadar*, İsam Yay. İstanbul, 2018, s.438.

¹⁸ Aydın, *Semerkant Tarihi Fethinden Samanilerin Yıkılışına Kadar*, s.439.

¹⁹ Aydın, *Semerkant Tarihi Fethinden Samanilerin Yıkılışına Kadar*, s.439.

²⁰ Aydın, *Semerkant Tarihi Fethinden Samanilerin Yıkılışına Kadar*, s.456.

²¹ Sönmez Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde İslamlaşma ve Tesirleri*, TDV Yay. Ankara, 2018, s.343.

²² Sönmez Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde İslamlaşma ve Tesirleri*, s.342.

²³ Sönmez, Kutlu *İmam Mâturîdî ve Mâturîdilik*, s.89-90.

²⁴ Ahmet Ak, "Maveraünnehir'de İslam Düşüncesinin Öncü Temsilcilerinden İmam Mâturîdî", İslam Düşüncesinin Ana Merkezleri Maveraünnehir, ed. İlyas Çelebi, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), s.239.

²⁵ Ebi'l-Muîn Meymun b. Muhammed en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille fi Usulud'din*, thk. Hüseyin Atay, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 2004. s.210.

bir mezhep olmasının etkileri onun tefsirinde göze çarpmaktadır. Mâturîdî, tefsirinde fihhi yorum yapma ihtiyacı hissettiğinde Hanefî mezhebinin görüşlerini yorumuna yansıtmaktadır.

2. Te'vîlatu'l-Kur'ân'da Hanefîlik

Bu başlık altında Mâturîdî tarafından Hanefî düşünce ekseninde yapılmış bazı ayet yorumlarını ele almak istiyoruz. Mâturîdî'nin Hanefî fikhına dair ele aldığı bazı ayetlerin yorumları şunlardır:

2.1. Kalem Suresi/17-18

Kalem suresinin 17. ayetinden itibaren bahçe sahipleri kıssası anlatılmaktadır. Kıssa *Şüphesiz Biz, vaktiyle "bahçe sahipleri"ne bela verdiğimiz gibi, onlara (Mekkeli inkârcılara) da bela verdik. Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden (ihtiyacı olanlar gelmeden) bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi.*²⁶ ayetleri ile başlamakta babalarından miras kalan bahçe ile ilgili tutumlarından dolayı ahlaki mesajlar içermektedir. Mâturîdî ayette geçen yemin lafzından dolayı ayetin yorumunda Hanefî fikhına ait yemin ile ilgili görüşleri tartışmaktadır. Mâturîdî Ebû Hanîfe'nin "Eğer bir yemin Allah için yapılmışsa üzerine yemin edilen şey ortadan kalkarsa yeminde kalkar; eğer yemin ibadet ile ilgili bir adaksa bu yemin gereği yerine getirilmeden ortadan kalkmaz" görüşünü ifade etmektedir.²⁷ Ayet bir kıssayı konu edinmekte, kıssaya konu olan kişiler bahçelerini toplamaya giderken sözleşmekte ve bu durum ayette *أَفْسَمُوا* yemin ettikleri vakit lafzıyla geçmektedir. Fakat ayette geçen *إِذْ أَفْسَمُوا* lafzı Mâturîdî'nin aklına yemin konusunu getirmektedir. Mâturîdî de bu konuyu Hanefî fikhı bağlamında yorumlamaktadır.

Kalem suresinin 18. ayeti *وَلَا يَسْتَنْتُونَ* (Bunu tasarlarken) istisna da yapmıyorlardı. ("İnşallah" demiyorlardı.) lafzı ile devam etmektedir. Mâturîdî, ayetin yorumunda günah işlemeye azmeden kişinin, inşaallah diyerek bu azmini sınırlamasının neticelerini tartışmaktadır. Ona göre istisna azimeti ortadan kaldırır. Eğer bir kişi inşaallah diyerek günah işlemeye azmetse kararlığı yani azmi geçersizdir. Ayrıca inşaallah dediği için de günah işlemiş olmaz. Mâturîdî ayetin yorumunda Ebu Hanîfe'nin şu görüşüne de yer vermektedir: "Bir vakte bağlı ve günah için yapılan bir yemin onu günah olmaktan çıkarmaz."²⁸ Kalem suresinin bahçe sahipleri kıssasını anlatan 17 ve 18. ayetlerinin Hanefî fikhındaki yemin, istisna ya da ma'siyet üzerine

²⁶ *إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيُبْرَأَنَّهَا مُصْبِحِينَ*

²⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî es-Semerkindî, *Te'vîlât'ül-Kur'ân*, Mîzân Yay. İstanbul, 2005. c.16, s.22-23.

²⁸ Mâturîdî, *Te'vîlât'ül-Kur'ân*, c.16, s23.

yapılan yemin konusu ile bir ilgisi gözükmemektedir. Fakat ilgili ayetlerde geçen *kasem* ve *istisna* lafızları Mâturîdi'ye Hanefî fikhındaki yemin bahsini hatırlatmakta, Mâturîdi de bu ayetlerin yorumu üzerinden fikhi bilgi verdiği görülmektedir. Yani Mâturîdi'nin yaşadığı döneme fikhî bilgiyi ayet yorumu üzerinden verdiği görülmektedir.

2.2. İsra Suresi/23

İsra suresi 23. ayetinde Allah anne babaya iyi davranılmasını onlara öf bile denmemesini emretmektedir. Mâturîdi ayette geçen *öf* lafzını açıklarken Ebû Hanîfe'nin namazda öf sözünü kullanan kişinin namazının bozulacağı görüşünü ele almaktadır. Mâturîdi; Ebû Hanîfe'ye göre öf lafzının bir kelime olduğunu, namazda bir kelime dahi olsa konuşanın namazı bozulur görüşünü ayetin yorumunda ele almaktadır.²⁹ Ayet ana babaya nasıl davranılması gerektiğini anlatmaktadır. Ayette geçen أَفِّ lafzı Mâturîdi'ye öf demenin namazı bozup bozmayacağı meselesini hatırlatmaktadır. Mâturîdi'nin bu şekilde ayeti bağlam dışı bir alana taşımasının sebebi onun Hanefî fikh eğitimi alması ile ilişkilendirilebilir. Öf demenin namazı bozup bozmayacağı meselesini Serahsî (ö.483) de *Mebûsût* adlı eserinde tartışmaktadır. Serahsî'ye göre üfleme fiili nefes almak için yapılırsa namazı bozmaz çünkü bu yaşamak için gereklidir. Fakat başka birinin duyacağı üfleme Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre namazı bozar.³⁰

Serahsî'ye göre Ebû Yusuf da öf demenin namazı bozacağı görüşündeydi fakat daha sonra bu görüşünden vazgeçmiştir. Ebû Yusuf'a göre namazda öf demek namazı bozmaz. Serahsî Ebû Yusuf'un öf demeyi öksürmeye kıyas ederek; namazda öf demenin namazı bozmayacağı görüşünde olduğunu belirtmiştir.³¹ Serahsî bu konudaki görüşünü tıpkı İmam Mâturîdi gibi İsra suresinin 23. ayetini yorumlarken dile getirmektedir. Ona göre bu ayette geçen öf lafzı konuşmak için kullanılan öf lafzıdır. Namazı bozmayan öf lafzı boğazı temizlemek için kullanılır.³²

Serahsî'den öğrendiğimize göre İsra suresinin 23. ayeti Hanefî fikhında öf demenin namazı bozup bozmayacağı meselesi tartışılırken delil olarak kullanılmıştır. Ayette geçen *öf* lafzı Mâturîdi tarafından da aynı şekilde değerlendirilmiştir. *Öf* lafzı Mâturîdi'ye almış olduğu fikhî eğitiminde bulunan *öf* lafzının namazı bozup bozmayacağı meselesini hatırlatmış olabilir.

²⁹ Mâturîdi, *Te'vilât'ül-Kur'ân*, c.8, s.255.

³⁰ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebûsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, c.1, s.22.

³¹ Serahsî, *el-Mebûsût*, c.1, s.33.

³² Serahsî, *el-Mebûsût*, c.1, s.33.

Bu yorum ile ayet tefsir ilmi açısından bağlam dışı bir alana taşınmış olsa da bir fıkıh kuralı ayet yorumu üzerinden insanlara aktarılmıştır. Bir anlamda Mâturîdî yaptığı ayet yorumu ile yaşadığı döneme konuşmuş ve fıkıh bilgisi öğretmiş olmaktadır.

2.3. A'lâ Suresi/15

A'lâ suresinin 15. ayetinde Allah'ın adını anıp namaz kılanların kurtuluşa ereceklerinden bahsedilmektedir.³³ Mâturîdî ayette geçen Allah'ın adının anılmasını namazdaki iftitah tekbiri olarak anlamıştır. Mâturîdî ayetin tefsirinde Ebû Hanîfe'nin fikhi görüşünü ele almaktadır. Ona göre ayet, Ebû Hanîfe'nin “kişi namaza başlarken Allah'ın herhangi bir ismi ile başlar” görüşüne delil olmaktadır.³⁴ Ama ayetin lafzının namazın fikhi boyutu ile bir ilgisi görünmemektedir. Fakat Mâturîdî ayeti yorumlarken Hanefî fıkıhına dair bir bilgi vermektedir.

2.4. A'lâ Suresi/18-19

A'lâ suresinin 18 ve 19. ayetlerinde³⁵ Kur'an'da anlatılan hükümlerin İbrahim ve Musa peygamberlere verilen sayfalarda (*es-suhufu'l-ülâ*) yer aldığı anlatılmaktadır. Mâturîdî bu ayetleri yorumlarken dillerin farklı olmasının gerçekleri değiştirmeyeceğini ifade etmektedir. Yani ona göre Kur'an'ın dili ile ayette geçen ilk indirilen sayfaların, İbrahim ve Musa peygamberlere verilen sayfaların dillerinin farklı olması vahyin hakikatini değiştirmemektedir. Mâturîdî bu ayetlerin yorumunda konuyu namaz kıraatine getirmektedir. Ona göre Ebû Hanîfe namaz kıraatinde Farsça kıraate cevaz vermektedir.³⁶ Ayetin yorumunda ‘ele aldığı dillerin farklı olması hakikati değiştirmez’ ilkesi Mâturîdî'ye, Ebû Hanîfe'nin namaz kıraatinde Farsça kıraat caizdir görüşünü hatırlatmaktadır. Bu yorumu ile Mâturîdî ayeti yorumlarken Ebû Hanîfe'nin fikhi görüşünü yaşadığı topluma aktarmış olmakta, ayet yorumu üzerinden kendi dönemine konuşmaktadır.

Mukâtil'e göre bu ayette geçen Musa peygamber'e verilen kitap Tevrat'tır. İbrahim Peygamber'e verilen kitap ise ref' edilmiş yani kaldırılmıştır.³⁷ Mâturîdî bu kitapların dilleri ile Kuran'ın dilinin farklı olması üzerinden bir yorum yapmış ve Hanefî fıkıhına dair bir düşünciyi de ayetin yorumunda ele almıştır. Hâliyle bu yorum ilk dönem müfessiri olan Mukâtil'in tefsirinde bulunmamaktadır.

³³ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى

³⁴ Maturîdî, *Te'vilât'ül-Kur'ân*, c.17, s.174.

³⁵ إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى

³⁶ Mâturîdî, *Te'vilât'ül-Kur'ân*, c.17, s.175.

³⁷ Mukâtil, *Tefsîr*, c.4, s.670.

2.5. Cuma Suresi/11

Mâturîdî Cuma suresinin 11. ayetinde Cuma namazının kırk kişiden az bir topluluk tarafından kılınmasına dair delil bulunduğunu ifade etmektedir. Mâturîdîye göre Hz. Peygamber on iki kişi ile Cuma namazı kılmıştır.³⁸ Mâturîdî'nin Hanefî fikhî çerçevesinde değerlendirdiği Cuma namazı ile ilgili bir diğer yorum ise hutbe esnasında konuşulmaması gerektiği bilgisidir. Mâturîdî bu bilgiyi Ebû Hanîfe'yi delil göstererek açıklamaktadır.³⁹ Mâturîdî'nin ayeti Hanefî fikhî bilgisi çerçevesinde açıklamasının sebebi bize göre onun Hanefî fikhî eğitimi almış olması ile ilişkilendirilebilir. Düşünce dünyasında Hanefî fikhî anlayışı önemli bir yer tutan Mâturîdî ayeti yorumlarken Cuma namazını kılmak için en az kırk kişi gerekir düşüncesini eleştirmekte; hutbe okunurken konuşulmaması gerektiği ile ilgili görüşü temellendirirken de Ebû Hanîfe'nin düşüncesini delil göstermektedir. Cuma namazı ile ilgili ayette Cuma namazının ahkâmını Hanefî fikhî üzerinden açıklamaktadır.

2.6. Sâffât Suresi/105-107

Mâturîdî Sâffât suresinde geçen Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'i kurban etmesi ile ilgili gördüğü rüyayı konu edinen; *Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükafatlandırırız. Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır. Biz, (İbrahim'e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail'i) kurtardık.*⁴⁰ ayetini tefsir ederken Ebû Hanîfe'nin şu fikhî çıkarımına yer vermektedir. Ebû Hanîfe'ye göre bir kişi evladını kurban etmek istese onun yerine koç kurban etse geçerli olur. Çünkü koç kurban etmekle Hz. İbrahim'in rüyası gerçekleşmiştir.⁴¹ Mâturîdî ayeti yorumlarken Ebû Hanîfe'nin ayet ile ilgili görüşünü ele almaktadır. Aslında ayet ahkâm ayeti değildir. Ayet Hz. İbrahim'in oğlunu kurban edecekken, oğlu yerine, Hz. İbrahim'e kurban etmesi için bir kurbanlık verildiğini anlatmaktadır. Fakat Mâturîdî'ye göre Hanefî anlayış ayetten fikhî bir hüküm çıkarmıştır. Bu hüküm de Hanefî olması hasebiyle Mâturîdî'nin ayet yorumunda yerini almaktadır.

Sonuç

İncelediğimiz ayetlerde Mâturîdî, ayetlerle ilgili fikhî bir yorum yapmak istediğinde onun bu yorumları Hanefî fikhîna dayandığını görmekteyiz. Ayrıca Mâturîdî Hanefîlik ile ilgili yorumları yaparken bazı yerlerde ayetin konusunu bağlam dışı alana taşımaktadır. Bunun

³⁸ Mâturîdî, *Te'vilât'ül-Kur'ân*, c.15, s.165.

³⁹ Mâturîdî, *Te'vilât'ül-Kur'ân*, c.15, s.160.

⁴⁰ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّءْيَا إِنَّا كُنَّا لَنَجْزِي الْمُحْسِنِينَ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ وَقَفَيْنَاهُ بِنُحٍ عَظِيمٍ

⁴¹ Mâturîdî, *Te'vilât'ül-Kur'ân*, c.12, s.175.

sebebi kanaatimizce edinmiş olduğu fikhî bilgileri yaşadığı toplum ile paylaşmaktır. Kur'an yorumu üzerinden muhataplarına fikhî bilgi vermektir.

- Bahçe sahipleri kıssasını anlatan Kalem suresi 17 ve 18. ayetlerini tefsir ederken ayetlerde geçen kasem ve istisna lafızları Mâturîdî'yi yemin ahkâmını ele almaya sevk etmektedir.
- İsrâ suresi 23. ayetinde anne babaya öf denilmemesi tavsiye edilmektedir. Ayette geçen öf lafzı Mâturîdî'nin aklına namaz kılan kişinin öf demesinin namazını bozup bozmayacağı meselesini getirmektedir. Mâturîdî ayete fikhî yorum getirmektedir. Bu yorumda Hanefî düşüncenin yorumu olmaktadır.
- A'la suresinin 15. ayetinin konusu iftitah tekbiri olmamasına rağmen Mâturîdî ayetin yorumunda iftitah tekbiri ile ilgili Ebû Hanîfe'nin görüşüne yer vermektedir. Bu ayetin yorumu da ona fikhî bir meseleyi hatırlatmaktadır.
- Mâturîdî Cuma suresinin 11. ayetini yorumlarken en az kaç kişi ile Cuma namazı kılınacağı konusunda Hanefî fikhının görüşünü benimsemektedir.
- Oğlunu kurban etmek isteyen Hz. İbrahim'e bir koç verildiğinin anlatıldığı Sâffât suresinin 107. ayetini yorumlarken Mâturîdî, Ebû Hanîfe'nin bir kimse oğlunu kurban etmek istese bunun yerine bir koç kurban etse onun kurbanının geçerli olacağı görüşüne yer vermektedir.

Mâturîdî'nin ayetleri yorumlarken Hanefî fikhına ait görüşlere yer vermesi, Hanefî fikhının görüşlerini öncelemesinin sebebi onun Hanefî fikh eğitimi almış olması ve Hanefî fikhının benimsendiği bir çevrede yaşamış olması olarak değerlendirilebilir. Bundan dolayı Mâturîdî ayetlerin yorumu üzerinden mensubu olduğu fikhî mezhebin görüşlerini temellendirmek istemiştir. Ayrıca bu ayet yorumları ile de yaşadığı döneme Hanefî fikhının bilgisini aktarmak, ayet yorumu ile yaşadığı döneme konuşmak istemiştir. Anlatmaya çalıştığımız hususlar neticesinde Mâturîdî benimsediği, ilmi donanımını elde ederken önemli katkısı olan Hanefî mezhebinin görüşlerini ayetleri yorumlarken göz önünde bulundurmıştır.

Sonuç olarak bu araştırma özelden Mâturîdî tefsirini genelde ise bütün tefsir metinlerini kültürel antropolojik bir bakış açısı ile okumanın ilgili tefsir metinlerini daha doğru anlamaya vesile olacağını ortaya koymaya çalışmıştır. Bir metni kaleme alındığı dönem ekseninde

okumak metnin söylemek istedikleri ile doğru iletişim kurmanın yollarından biri olarak gözükmektedir.

KAYNAKÇA

- Ak, Ahmet. "Maveraünnehir'de İslam Düşüncesinin Öncü Temsilcilerinden İmam Mâtürîdî", İslam Düşüncesinin Ana Merkezleri Maveraünnehir, ed. İlyas Çelebi, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019).
- Ak, Ahmet. *Mâtürîdîliğin Hanefîlik ile İlişkisi*, Milet ve Nihal, 7/2, 223-240.
- Atay, Hüseyin. Fatih- Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcazet-nameler, Vakıf Dergisi, 1981, c.13, 171-273.
- Avcı, Hatice. Râzî Tefsirini Kültürel Antropolojik Okuma (Fatih ve Bakara Sûreleri Örneğinde), Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Aydınlı, Osman. *Semerkant Tarihi Fethinden Sâmânîlerin Yıkılışına Kadar*, İsam Yay. İstanbul, 2018.
- Baysal, Sıddık. *Tefsirde Kültürel Antropolojik Yaklaşım*, Tefsir Araştırmaları Dergisi, 3/2, Ekim/2019, 317-356.
- Düzgün, Şaban Ali. *Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara, 2018.
- Ebi'l-Muîn Meymun b. Muhammed en-Nesefî, *Tabşirat'ül-Edille fi Usulud'din*, thk. Hüseyin Atay, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 2004.
- Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te'vîlât'ül-Kur'ân*, Mîzân Yay. İstanbul, 2005.
- Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebcut*, Darul Marife, Beyrut.
- el-Kureşî, Ebu Muhammed Muhyiddin Abdülkâdir b. Muhammed el-Mısrî. Cevâhiru'l Mudiyye, Abdulfettah Muhammed el-Hulv, Riyad, 1988.
- ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed. İthâfu's-Sadeti'lmuttekîn bi şerhi ihyâ'u ulumu'd-din, Dâru'l-Kutubu'l İlmiyye, Beyrût, 2005.
- İbnu'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'küb İshâk b. Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- Karslı, İbrahim Hilmi. *Kadınlara Dair Ayetler Özelinde Tefsir ve Sosyokültürel Çevre İlişkisi*, TDV Yay. Ankara, 2023.
- Korkmaz, Sıddık. *İmam Ebû Mansur el-Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri*, Dini Araştırmalar Dergisi, 4/10, (Mayıs-Ağustos 2001).
- Kutlu, Sönmez. *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, Otto Yay. Ankara, 2018.
- Kutlu, Sönmez. *Türklerin İslamlaşma Sürecinde İslamlaşma ve Tesirleri*, TDV Yay. Ankara, 2018.
- Mukâtil b. Süleyman, Tefsîr-i Kebîr, Müesseset'ü Târîhu'l-Arabi, Lübnan, thk, Abdullah Mahmud Şahhat, 2002.
- Özdeş, Talip. *İmam Mâtürîdî'nin Te'vîlatu Ehlis-sünne Adlı Eserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil ve Tanıtımı*, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1997.
- Rudolph, Ulrich. *Mâtürîdî Semerkant'ta Ehl-i Sünnet Kelamı*, (çev. Özcan Taşcı), Litera Yay. İstanbul, 2017.
- Usta, Aydın. *Türkler ve İslamiyet İlk Müslüman Türk Devleti: Sâmânîler*, Yeditepe Yay. İstanbul, 2020.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences